

Saudigate

En teorianvändande analys av det svenska militärindustriella
komplexet

Alice Brokelind
Therese Ekfeldt

Abstract

När Saudiaffären avslöjades 2012 dominerade hashtagen Saudigate, ett standardsuffix på politiska skandaler efter Watergateaffären, på sociala medier. Det hade framkommit att Sverige planerat uppbygganden av en vapenfabrik i diktaturen Saudiarabien och skickligt mörklagt den olagliga affären genom att skapa ett olagligt bulvanföretag. Den här uppsatsen är en teorianvändande studie av Masako Ikegami teori om det svenska militärindustriella komplexet som appliceras på Saudiaffären. Teorin består av ett tredimensionellt analysverktyg som används kvalitativt. Analysresultatet visar att samarbetet mellan den svenska försvarsindustrin och staten sedan kalla krigets slut varit fortsatt starkt, men drastiskt förändrats på grund av finansiella nedskärningar och en globaliserad industri. Den privata sektorn har idag betydligt mer inflytande i politiska beslutsprocesser gällande försvarsindustrin än vad de tidigare haft.

Nyckelord: Saudiaffären, militärindustriella komplexet, Masako Ikegami, vapenhandel

Antal ord: 8723

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Bakgrund.....	1
1.2	Syfte och frågeställning	2
1.3	Metod och material	2
2	Teori	5
2.1	Inledning	5
2.2	Det militärindustriella komplexet	5
2.3	Ramverket.....	6
2.4	Dimension ett: strukturella förhållanden	7
2.5	Dimension två: samhälleliga förhållanden.....	8
2.6	Dimension tre: politiska processer.....	9
3	Analys	11
3.1	Inledning	11
3.2	Analys av strukturella förhållanden	11
3.3	Analys av samhälleliga förhållanden	14
3.4	Analys av politiska processer	17
4	Resultat	22
4.1	Resultatredovisning	22
5	Referenser	24

1 Inledning

Sveriges militärindustri har med åren blivit allt mer beroende av de förändringar som ägt rum på den internationella politiska arenan och att militärindustrin numera är av en global karaktär. Till följd av detta förutspådde Björn Hagelin år 1992:

By the year 2010 foreign military sales and international co-operation will have become instruments of Sweden's foreign policy. Then it may again be time for Sweden to make an important policy choice (Hagelin 1992: 194).

Nästan 23 år senare tycks denna prognos ha förverkligats. 2014 ställdes Sverige inför det svåra valet huruvida man bör säga upp det kontroversiella Saudiavtalet och försvara landets utrikespolitik som grundar sig på värderingar som mänskliga rättigheter, demokrati och jämställdhet. Eller om man ska fortsätta med att exportera vapen till en av världens grymmaste diktatur då våra ekonomiska, diplomatiska och politiska relationer till diktaturen sätts på sin spets (Rexvid 2015). Det är mycket som står på spel. Extra tydligt blir det när 31 svenska näringslivsföreträdare, med ett noterbart antal Wallenbergägda företag, går ihop och skriver en debattartikel där de diskuterar hur en uppsägning av Saudiavtalet medför negativa ekonomiska konsekvenser för Sverige (Andersson m.fl.: 2015).

En sak är klar: Den svenska militärindustrins överlevnad beror numera på en koalition av olika intressen som påverkar den förda nationella försvarspolitiken (Hagelin 1992: 194). Saudiavtalet åskådliggör det långtgående samarbetet mellan staten, försvarsdepartementet och svensk vapenindustri, där aktörernas egna intressen tenderar att förväxlas med nationens intressen (Suhonen 2014).

1.1 Bakgrund

År 2005 ingick Sverige ett samförståndsavtal, Memorandum of Understanding (MoU), om militärt samarbete med diktaturen Saudiarabien. Avtalet var utmärkande av två anledningar. För det första var det ovanligt utarbetat för ett MoU, som vanligen endast innehåller flyktiga löften om framtida samarbete. Avtalet och efterföljande regeringsbeslut avsåg nämligen förse saudierna med kapacitet nog att bygga en vapenfabrik. För det andra var avtalet under sju år i princip oåtkomligt för allmänheten, och hemlighållandet hade flera förklaringar. Myndigheten Totalförsvarets forskningsinstitut, FOI, var huvudsaklig intressent i avtalet (Bodin – Öhman 2014: 99-100). Därutöver är Saudiarabien en av världens

grymmaste diktaturer som kontinuerligt kränker de mänskliga rättigheterna (Utrikesdepartementet 2005, 2011). Det mest förbluffande var kanske att FOI, för att dölja sin inblandning, mot Sveriges lagar skapat ett bulvanföretag att åta sig uppdraget. Regeringen hölls under hela processen underrättad. När Ekot-reportrarna Daniel Öhman och Bo-Göran Bodin 2012 avslöjade avtalet och de inblandade ministrarna, tjänstemännen och affärsmännen, rasade allmänheten mot regeringen. Hur kunde demokratin Sverige exportera krigsmateriel till diktaturen Saudiarabien?

1.2 Syfte och frågeställning

Vår uppsats tar avstamp i Masako Ikegamis forskning kring det svenska militärindustriella komplexet (MIK). I sin studie från 1992 mäter hon hur det svenska MIK förändrats över tiden och jämför även det svenska MIK med det japanska MIK (Ikegami 1992). Vår ambition med uppsatsen är att använda oss av de slutsatser som Ikegami kom fram till 1992 och, med hjälp av fallet Saudiaffären, undersöka hur MIK förändrats fram tills nu. MIK skapas och upprätthålls till stora delar tack vare informella sociala krafter och ett långtgående samarbete mellan staten, militärindustrin och privata företag. Då det är svårt att mäta detta nätverk (Ikegami 1992: 31-33), är vi väldigt beroende av vår fallstudie där detta informella nätverk avslöjats. Vi anser att Saudiaffären lämpar sig mycket bra för vår analys av det svenska MIK då stora delar av det nätverk som varit med och skapat Saudiaffären avslöjats (Bodin – Öhman 2014). Med hjälp av Ikegamis tredimensionella analytiska ramverk, söker vi svar på vår huvudfrågeställning respektive underfrågeställning:

- Hur återspeglas förändringen av Sveriges militärindustriella komplex i Saudiaffären?
 - Vilka aktörer har fått ökat inflytande i det militärindustriella komplexet?

1.3 Metod och material

Denna studie är en fallstudie av teorianvändande karaktär, men i viss mån även teoriutvecklande. En fallstudie tillåter en djupgående analys (Esaiasson m.fkl. 2012: 108). En sådan är önskvärd då vi söker kartlägga aktörerna i det svenska militärindustriella komplexet, vilket rimligen kräver en genomgående kvalitativ granskning. Med anledning av att det analytiska ramverket vi använder har 23 år på nacken, och att konceptet om ett militärindustriellt komplex härstammar från

1950-talet, måste förklaringsfaktorerna i analysramverket modifieras något. För att åskådliggöra aktörerna anser vi exempelvis att hänsyn till att individer har möjlighet att påverka måste tas. Även begreppet makt, vilket vi anser används inkonsekvent, ersätts av inflytande, ett begrepp vi anser är mindre värderingsladdat.

Undersökningen bottenar i ett försök till att förstå hur komplexet förändrats på två decennier, då det första försöket att förklara företeelsen gjordes. För att skapa validitet arbetar vi kumulativt och använder det av Masako Ikegami utvecklade analysramverket, bestående av tre dimensioner, som operationalisering (Esaiasson 2012: 60). Inledningsvis analyseras de internationella förutsättningarna och deras påverkan på komplexets verkningsgrad. Det framkomna mönstret från denna dimension används sedan som utgångspunkt för att analysera vilka intressegrupper som fått ökat inflytande i komplexet. Slutligen undersöks i den tredje dimensionen dessa aktörers inflytande i det politiska beslutsfattandet, vilken är en viktig beståndsdel av komplexet. Målsättningen är att genom fallstudien ge en övergripande men relativt djupgående analys av aktörerna och dess förändrade roll i komplexet. Trots mångfalden av aktörer har ett konsekvent förhållningssätt eftersträvat, vilket inneburit att analysen varit så koncis men djupgående som möjligt med hänsyn till dess omfattning.

Gällande materialunderlaget bör några kommentarer ges. Idealet hade varit om vi hade haft tillgång till samtligt material, det vill säga dagboksanteckningar, protokoll, intervjuer och så vidare. Dessvärre är detta praktiskt taget omöjligt, vilket inneburit att vi fått vända oss till Ekot-reportrarna Daniel Öhman och Bo-Göran Bodins bok Saudivapen. Boken baseras på primärmaterial i form av hundratals dokument och över 150 intervjuer med anonyma källor samt centralt placerade personer (Bodin – Öhman 2014: 439). Flera intervjuer har genomförts med personer som spelat en nyckelroll i affären. Materialet anser vi därför har en hög grad av centralitet, men skulle i viss mån kunna uppfattas som tendentiöst (Esaiasson m.fl. 2012: 283, 285). Sammanvägt bedömer vi dock att de informantintervjuer boken baseras på är relativt otendentiösa, då flera personer vid upprepade tillfällen intervjuats om samma händelser och bekräftat varandras uppgifter (Esaiasson 2012: 285-286). Därutöver har mycket av det som sagts i intervjuerna kunnat styrkas med officiella dokument, som Säpoutredningen och KU-utfrågningen. Därutöver förespråkar Ekot, där mycket av materialet vi använt är publicerat, saktighet och objektivitet i sitt rapportering (Sveriges Radio 2014). Uppgifterna som publicerats på Ekots hemsida och i Saudivapen har kunnat bekräftas av de intervjuade och har i efterhand inte dementerats av inblandade parter. Sammantaget bedöms materialet uppfylla de källkritiska principerna (Esaiasson m.fl. 2012: 279).

På grund av praktiska begränsningar, såsom sekretessbelagt material, har vi i första hand kunnat använda den empiri som hänvisas till samt finns att tillgå i boken. Utöver detta är dokumentationen av händelserna innan MoU-avtalet ingicks 2005 bristfällig, vilket innebär att det är svårt att följa processen som föregick avtalsteckandet. Materialet har, med hänsyn till ovanstående begränsningar, avgränsats till att innefatta perioden 2005 till 2014. Tidsspannet är enligt vår uppfattning tillräckligt snävt för att ta hänsyn till de praktiska

begränsningar vi står inför i form av tids- och resursomfattning. Emellertid är det så brett att det innefattar relevant material.

2 Teori

2.1 Inledning

Inledningsvis vill vi förklara, med utgångspunkt i Ikegamis forskning, innebörden av det militärindustriella komplexet genom att återge dess mest grundläggande drag. Vidare kommer vi att diskutera praktiska begränsningar och implikationer med att använda sig av Ikegamis teori vid analyser av ett lands militärindustriella komplex. Fortsättningsvis följer en kort beskrivning av Ikegamis tredimensionella analysramverk och vad detta ramverk har för betydelse för forskning kring det militärindustriella komplexet. Samtliga av de tre dimensionerna i det analytiska ramverket tillägnas även en egen, mer detaljerad beskrivning.

2.2 Det militärindustriella komplexet

Ikegamis teori om det militärindustriella komplexet går ut på att den nationella krigsmaterielproduktionen inte nödvändigtvis återspeglar ett specifikt nationellt eller ekonomiskt intresse. Den är snarare ett resultat av hur staten, militären och vapenindustrin interagerar med varandra (Ikegami 1992: 19). Det långvariga nätverket som skapas ur denna interaktion utgör vad som kallas det militärindustriella komplexet, som snarare ska ses som ett samarbetsmönster än ett organiserat samarbete parterna emellan (Agrell 2002: 196). En viktig utgångspunkt i vår uppsats är att staten inte kan ses som förmådd att agera som en enhetlig aktör på den internationella arenan, ett realistiskt ställningstagande tidigare forskning om MIK utgått ifrån (se Rosen 1972). Ikegami menar att man istället bör se staten som en konstellation av olika intressegrupper som influerar beslutsfattarna om vad som ska utgöra statens nationella intressen (Ikegami 1992: 24). Vår teoretiska definition av det militärindustriella komplexet är följaktligen ett samarbetsmönster där intressegrupper, drivna av sina egenintressen, utnyttjar sina politiska såväl som ekonomiska inflytelsepositioner för att påverka de försvarspolitiska besluten (Agrell 2002: 194). MIK har traditionellt sett bestått av ett långvarigt samarbete mellan staten, bestående av regering och militära aktörer, och vapenindustrin inom områdena för utveckling och produktion av försvarsmateriel (Ikegami 1992: 15). Emellertid kommer denna konstellation av intressegrupper förändras i kontext av olika situationer och miljöer, vilket gör det

militärindustriella komplexet föränderligt över tiden (Agrell 2002: 194). Aktörerna i det långvariga samarbetet som utgör MIK kan därmed inte antas vara konstanta. Bilden över det militärindustriella komplexet i slutet av teoridelen visar hur statskonstellationen kan påverkas av olika perifera intressegrupper beroende på den rådande situationen och miljön.

Ikegamis teori om det militärindustriella komplexet syftar till att analysera statens roll i MIK för att över en längre period se hur komplexet förändrats. Därmed kan hon sägas befinna sig på en analysnivå mellan individ och stat vilken vi väljer att benämna samhällsgruppsnivå. Ett grundantagande som genomsyrar hela vår analys och som differentierar oss från Ikegami är att individer har möjlighet att påverka beslut. Då man kan anta att staten är en konstellation av flera intressegrupper, skulle man även kunna anta att intressegrupper kan ses som en konstellation av inflytelserika individer. På grund av praktiska begränsningar vore det emellertid allt för omfattande att göra en analys på individnivå av samtliga intressegruppers individer som varit inblandade i Saudiaffären och hur dessa påverkat de politiska beslutsprocesserna i MIK. De gånger vi går in på individnivå, handlar det således enbart om starkt framträdande och nästintill självständiga individer, som haft ett mycket tydligt inflytande i de politiska beslutsfattandet. Ännu en aspekt som skiljer oss från Ikegami är att vi byter ut det odefinierade och därmed inkonsekvent använda begreppet makt mot inflytande, i betydelsen möjlighet att realisera sina intressen. Anledningen är maktbegreppets inom statsvetenskapen omtvistade definition, vilken inte nämns i Ikegamis analys. Med hänsyn till rådande begränsningar vore det tidskrävande för oss att utöver konceptualisera MIK också diskutera maktbegreppet i detalj.

2.3 Ramverket

Ikegamis teoretiska och metodologiska analysramverk är uppbyggt i form av tre dimensioner. Den första dimensionen tar hänsyn till de strukturella förhållandena i MIK, den andra dimensionen tar hänsyn till de samhälleliga förhållandena och den tredje dimensionen tar hänsyn till de politiska processerna i MIK. Ramverket är konstruerat för en komparativ analys och syftar till att åskådliggöra det svenska respektive de japanska militärindustriella komplexet. Genom att kartlägga samarbetsmönstret mellan de olika intressegrupperna i respektive lands militärindustriella komplex, hoppas Ikegami kunna visa att komplexen är föränderliga över tiden (Ikegami 1992: 19-20). Ikegamis analysramverk utmanar tidigare forskning kring MIK vilken varken förmår förklara hur det militärindustriella komplexet förändras eller lyckas undersöka relationen mellan interna och externa påverkansfaktorer (Ikegami 1992: 11). Av denna anledning anser vi att Ikegamis analysramverk, efter några modifieringar i syfte att uppdatera teorin, är relevant för att undersöka hur Saudiaffären projicerar det sedan 1992 förändrade svenska militärindustriella komplexet.

Analysen är av inomvetenskaplig relevans då den tar sin utgångspunkt i Ikegamis rekommendation av framtida forskning (Esaiasson m.fl. 2012: 31).

Hennes förslag på vad som bör undersökas i framtida studier är nämligen hur MIK förändras och under vilka omständigheter (Ikegami 1992: 128), vilket utgör följaktligen syftet med denna uppsats. Då Ikegami själv följt upp och analyserat utvecklingen av den första dimensionen, kommer vi att utgå från hennes uppdaterade version av den första dimensionen för att komplettera och uppdatera dimension två och tre (Ikegami 2013). De tre dimensionerna preciseras nedan.

2.4 Dimension ett: strukturella förhållanden

Med strukturella förhållanden åsyftas strukturen på det internationella systemet, vilken begränsar statens autonomi och influerar dess nationella politik (Ikegami 1992: 28). Det finns två aspekter av den internationella strukturen som påverkar ett lands MIK: globaliseringen av världsekonomin och statens autonomi eller beroendegrad i det internationella systemet.

Den internationella strukturen påverkar MIK både på det nationella och internationella planet, vilket reflekteras genom ett par förändringar. För det första riskerar motsättningar att uppstå mellan den nationella försvars- och säkerhetspolitiken och den globaliserade världsekonomin och -industrin. Till exempelvis kan överföringen av militärteknologi gå emot den nationella försvars- och säkerhetspolitiken. För det andra påverkar strukturen i det internationella systemet varje stats autonomi. Med autonomi åsyftas inte ekonomisk makt, utan snarare ett oberoende från den hegemoniska världsordningen. Ikegami använder sig av begreppet hegemoni för att förklara statens position i det internationella systemet. Statens autonomi baseras på dess förhållningssätt till hegemonen USA. Begreppet nyttjas med anledning av analysens komparativa karaktär, där det betydligt mer associerade landet Japan jämförs med autonoma Sverige (Ikegami 1992: 30). Vi vill här understryka faktumet att teorin är relativt västcentrerad, vilket kan vara konsekvent för slutsatsen i den mening att Sveriges eventuella beroendeförhållande till icke-västerländska länder förbises. I analysen diskuteras därför denna aspekt. Graden av autonomi kan variera, och för att illustrera dess föränderlighet används termerna relativ association och dissociation. Med relativ association menas att staten rör sig mot en beroendeposition i systemet, i Sveriges fall en integration med de större västerländska staterna. Med relativ dissociation åsyftas politisk distans från hegemonen, för Sverige innebärande en neutral försvarspolitik (ibid.: 47). Statens utrikespolitik påverkar dess autonomi i världspolitiken. Sverige lyfts som exempel på ett land som till följd av sin neutrala försvars- och vapenpolitik under kalla kriget varit autonomt (ibid.: 30).

Gällande globaliseringen har de förändrade politiska och ekonomiska förhållandena efter kalla kriget tvingat militärindustrin att anpassa sig till globaliseringen. En drastisk nedskärning av de militära utgifterna efter kalla kriget ledde till en internationalisering och kommersialisering av vapenindustrins militära operationer. Bakom internationaliseringen och kommersialiseringen låg en avsikt att kunna behålla en hög nivå av militär forskning och utveckling (Ikegami 2013: 439). Globaliseringen har därmed förändrat det militärindustriella

komplexet genom internationalisering och kommersialisering (Ikegami 2013: 449). Internationalisering, eller en uppluckring av den nationella militärindustrin (Ikegami 2013: 438), tar sig uttryck i en ökad vapenexport samt till fler länder, ett ökat samarbete med olika vapenhandelsunioner och utländska företags ökade inflytande över den inhemska vapenindustrin (Ikegami 2013: 437). Kommersialisering av militärindustrin tar sig uttryck i att produkter med dubbla användningsområden, vilka är produkter som används i både civilt och militärt syfte (ISP 2012), i större utsträckning används i industrin. Anledningen är kostnadseffektivitet (Ikegami 2013: 238).

Sammantaget påverkar globaliseringen av världsekonomin, som ett resultat av det förändrade internationella systemet efter kalla kriget, den svenska försvarsindustrin genom internationalisering och kommersialisering. Den förändrade industrin påverkar den förda utrikespolitiken, vilken konsekvent påverkar Sveriges autonomi i världspolitik. Den här processen visar relationen mellan interna och externa påverkansfaktorer av MIK.

2.5 Dimension två: samhälleliga förhållanden

Tanken med att analysera de samhälleliga förhållandena är att kunna åskådliggöra ett samarbetsmönster mellan olika nationella intressegrupper. Eftersom intressegruppers inflytande varierar beroende på situationen och miljön, är de samhälleliga förhållandena den tydligaste förklaringen till varför olika länders militärindustriella komplex skiljer sig åt (Ikegami 1992: 30). Beroende på förändringar i de strukturella förhållandena, förändras ett enskilt land MIK över tiden genom att maktkonstellationen av intressegrupper kastas om (Agregll 2002: 194). De samhälleliga förhållandena synliggörs genom att undersöka dels hur politiska resurser mobiliseras, d.v.s. vilken typ av korporatism som tar sig uttryck i MIK, dels graden av statlig intervention i samhället (Ikegami 1992: 30-32).

Med korporatism menar vi intressegruppers förmåga att mobilisera politiska och ekonomiska resurser, genom att samordna deras intressen, i syfte att påverka de politiska processerna. Ikegami urskiljer i Sverige fram till tidigt 90-tal, social korporatism, vilket innebär att stora fackföreningar har inflytande över statens beslutsfattande. I Japan åskådliggörs istället företagskorporatism, innebärande att stora företag spelar en nyckelroll i beslutsfattandet. Båda typerna av korporatism är ett uttryck för det samarbetsmönster som uppstått mellan de olika intressegrupperna: När de fackligt organiserade arbetarna har mest inflytande i det politiska beslutsfattandet urskiljs socialkorporatism. När företagen har mest inflytande urskiljs företagskorporatism (Ikegami 1992: 49-50). Under samhälleliga förhållanden där stora privata företag dominerar vapentillverkningen och fackföreningarnas inflytande i frågan är obetydlig eller obefintlig, är det lättare för statsledningen och de stora företagen att utvidga vapenindustrin till att bli en vinstdrivande verksamhet. Dessa förhållanden underlättar för MIK att mobilisera materiella resurser och arbetskraft eftersom resurserna till stor del ägs av företagen (ibid.: 31). Företagskorporatism bör således öka MIK:s

verkningsgrad eftersom de två stora vinstdrivande intressegrupperna, staten och försvarsindustrin, får lättare att verka.

Statens intervention i samhället är en annan faktor som påverkar de samhälleliga förhållandena och som även är tätt kopplad till vilken typ av korporatism som tar sig uttryck i det militärindustriella komplexet (Ikegami 1992: 31). Tack vare en stor offentlig sektor, har staten lättare att intervensera i samhället (ibid.: 63). Vårt fokus ligger givetvis på graden av statlig intervention i den svenska försvarsindustrin då vi vill undersöka maktrelationer i det svenska militärindustriella komplexet. För att avgöra graden av statlig intervention kommer vi att undersöka relationen mellan staten och privata företag genom att besvara två frågeställningar: 1) Vem äger den svenska försvarsindustrin? Är den statligt eller privat ägd? 2) Vem står för hanteringen av den svenska försvarsindustrin? Vilka aktörer finansierar, planerar produktionen och säljer vapen i den svenska försvarsindustrin? (ibid.: 68).

Genom att granska den statliga interventionen i försvarsindustrin över tiden, hoppas vi kunna urskilja vilka intressegrupper som utgör det svenska militärindustriella komplexet och om dessa har förändrats över tiden. Eftersom graden av statlig intervention öppnar upp kanaler genom vilka olika intressegrupper kan mobilisera politiska resurser, är denna faktor avgörande för vilken typ av korporatism som tar sig uttryck i det militärindustriella komplexet (Ikegami 1992: 32).

2.6 Dimension tre: politiska processer

Staten är en av huvudaktörerna när det kommer till vapenproduktion och vapenförsäljning eftersom mestadels av de kontrakt som etableras, måste godkännas av staten. Det kan emellertid finnas sociala krafter och politiska eliter som lyckats påverka statens beslutsfattande, och snedvrider det "nationella intresset" när det kommer till politiska beslut angående försvarsindustrin (Ikegami 1992: 24). Genom att analysera de strukturella och samhälleliga förhållandena i det svenska MIK, kommer vi att få fram vilka sociala krafter som har potential till att vara drivande och inflytelserika i det politiska beslutsfattandet (ibid.: 34-35). Frågan som bör ställas är om det enbart är sociala krafter som kan påverka det politiska utfallet?

En viktig påminnelse är att vi ser staten som en konstellation av ett antal intressegrupper, vilket gör det även möjligt för myndigheter och departement att mobilisera politiskt inflytande i det politiska beslutsfattandet. Visserligen står dessa intressegrupper under staten, till skillnad från sociala krafter som har inflytande över staten, men deras egenintressen och viljan att främja dessa kan skilja sig från statsledningens. Det är detta som utmärker myndigheter och departement som egenintressenter i MIK (Ikegami 1992: 24). Det är även värt att nämna att de sociala krafter som avgör vilken typ av korporatism som bildas i samhället, skapar en maktkonstellation som tenderar att hålla sig fast över en

längre tid. Socialkorporatismerna varade exempelvis över flera decennier (ibid.: 49-50). Departement och myndigheters inflytande i det politiska beslutsfattandet kan variera beroende på vilken fråga som kommer upp på dagordningen. FOI har exempelvis haft stort inflytande när det kommer till Saudiaffären, men detta garanterar inte ett fortsatt stadigt inflytande i det svenska militärindustriella komplexet.

Sammantaget åsyftar en analys av de politiska processerna inom MIK kartlägga hur sociala krafter, såsom fackförbund och privata företag, eller diverse departement/myndigheter lyckas vinna politiskt inflytande i det politiska beslutsfattandet (Ikegami 1992: 24).

För att kunna undersöka detta empiriskt har vi valt att ta hjälp av vår fallstudie och analysera de politiska processerna bakom Sveriges MoU-avtal från 2005 med Saudiarabien och bildandet av bulvanföretag SSTI.

3 Analys

3.1 Inledning

Vår analys av det svenska militärindustriella komplexet och hur detta samarbetsmönster tar sig uttryck i vår fallstudie Saudiaffären, består av tre delar. Precis som i vår teoridel ämnar vi analysera varje dimension var och en för sig innan vi kan dra några generella slutsatser kring det svenska MIK. Genom att analysera varje dimension ämnar vi även kunna åskådliggöra hur de påverkas inbördes av varandra. Vår analysdel börjar således med en analys av de strukturella förhållandena. Häri undersöker vi hur den svenska autonomin när det kommer till vapenproduktion, påverkats av förändringar i den internationella strukturen. Vidare vill vi bevisa att Saudiaffären är ett uttryck dels för hur den svenska vapenindustrin internationaliserats och dels för hur det råder en ekonomisk och politisk intressekonflikt i landet, som ett resultat av de markanta förändringarna i den internationella strukturen efter kalla kriget. Vår analys av dimension två och de samhälleliga förhållandena utgörs av en historisk tidsresa där vi undersöker statens roll i samhället och försvarsindustrin. Vidare visar vi hur graden av statlig intervention är avgörande för vilka sociala krafter som växer fram i MIK och hur dessa lyckas vinna gehör i det politiska beslutsfattandet när det kommer till frågor gällande försvarsindustrin. Efter att ha analyserat de två första dimensionerna i Ikegamis analytiska ramverk vill vi undersöka mer konkret hur dessa tar sig uttryck i MIK. Det är här som de politiska processerna i dimension tre kommer in i bilden och ska analyseras. På grund av praktiska begränsningar har vi valt att rikta vårt fokus mot de politiska processerna bakom två politiska beslut: Det första politiska beslutet vi analyserar är Sveriges samförståndsavtal med Saudiarabien från 2005. Sedan analyserar vi de bakomliggande politiska processerna till hur bulvanföretaget SSTI skapades och hur konceptet fick ett positivt förhandsbesked av inspektionen för strategiska produkter, ISP.

3.2 Analys av strukturella förhållanden

För att undersöka hur den internationella strukturen förändrats och möjligen påverkat det svenska MIK undersöks följande aspekter: Sveriges ökade beroendeposition i det internationella systemet som följd av globaliseringen;

generaldirektör Madelene Sandströms omstrukturering av myndigheten FOI som uttryck av aktörens anpassning till internationaliseringen; och myndigheten ISP:s positiva förhandsbesked till bulvanföretaget SSTI som uttryck av den motsättning som uppstår mellan den nationella säkerhetspolitiken och globaliserade industrin.

Sveriges självständiga vapenindustri utgjorde grunden för neutralitetspolitiken och gav landet politisk autonomi i den internationella strukturen. Neutralitetspolitiken legitimerade under kalla kriget en storskalig försvarsindustri relativt landets ekonomi. Emellertid har neutraliteten eroderats genom globaliseringen, då Sverige blivit allt mer beroende av export och internationellt samarbete (Ikegami 1992: 47). Försvarsindustrins anpassning till globaliseringen har förändrat landets en gång självständiga och neutrala säkerhets- och försvarspolitik (ibid. 2013: 449). Förändringen har resulterat i en ökad relativ association till väst genom ett närmande till Europa i form av försvarsdoktriner. Dessa syftar till att effektivisera industrin (ibid. 1992: 47; ibid. 2013: 444). Men att Sverige sökt finansiärer i Saudiarabien förklaras inte lika väl av relativ association. Visserligen har Sverige närmats sig väst i utvecklingen av militär forskning och utveckling genom ovannämnda militära doktriner och allianser (ibid. 2013: 444). Överföringen av vapen i form av export har däremot riktat sig lika mycket österut som västerut. Till Asien och Mellanöstern exporterades 2012 vapen till ett värde av över 4,6 miljarder SEK. Till Europa och Nordamerika exporterades under samma år vapen för 3,8 miljarder SEK, där större militära makter såsom Frankrike och Storbritannien stod för en väsentlig del av exporten (Skr. 2012/13:114). Trenden som kan urskiljas är snarare ett beroende av kapitalrika militärmakter och sammanslagningar av sådana än en västerländsk hegemon. Antagandet understöds av Fredrik Reinfeldts pressekreterare Roberta Allenius uttalande om att uppsägning av avtalet med Saudiarabien skulle äventyra handelsintressen i hela området (Bodin – Öhman 2014: 321). Pakistan och Förenade Arabemiraten stod för nästan en miljard SEK av exporten 2012 (Skr. 2012/13:114). Att sätta dessa relationer på spel skulle inte bara vara negativt för den svenska vapenindustrin och ekonomin, utan också för de diplomatiska relationerna (Bodin – Öhman 2014: 312).

Avtalet som tecknades 2005, ett Memorandum of Understanding (MoU), kan av teorin ses som en produkt av internationaliseringen. Det fastställde att samarbetet inte enbart skulle innefatta vapenhandel, utan också utbyte av forskning och försvarsteknologi, enligt saudiske prins Khaled (Hammargren 2005). I ett regeringsbeslut bekräftas påståendet i en fastställan om att "Saudiarabien själv ska kunna skapa en säker hantering av explosivämnen i landet utifrån svensk kunskap..." (FÖ:2008/3004/MIL). Samarbetet sker inte bara genom vapenöverföring, utan även på utvecklingsplanet, vilket är ett kännetecken på en internationaliserad försvarsindustri

Ytterligare ett exempel på internationaliseringen är förändringen av myndigheten Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI). När Madelene Sandström 2003 utsågs till FOI:s generaldirektör uttryckte hon sin vision om en förändring av hela myndigheten. De civila uppdragen skulle öka från tre till trettio procent,

forskningen kommersialiseras och samarbetet med andra organisationer utvecklas. FOI skulle vända sig till flyg-, bil- och rymdindustrin – diversifiera sin produktion. Redan nu samarbetade myndigheten i stor utsträckning med västerländska forskningsinstitut och organisationer i syfte att skärpa konkurrenskraften (von Schultz 2004). Plötsligt meddelades myndigheten om ytterligare nedskärningar i budgeten, vilket ledde Sandström till att begrunda alternativa finansiärer. Det internationella planet blev särskilt intressant, i synnerhet länder som själva kunde finansiera stora projekt. Att den svenska försvarsmakten skulle vara myndighetens enda kund blev otänkbart. Saudiarabien var en utmärkt finansiär och med de miljarder kronor projektet beräknades generera, kunde man garantera nedläggningshotade verksamheters överlevnad i fem år till (Bodin – Öhman 2014: 157-159; 171). Sökandet efter nya finansiärer är ett resultat av den globaliserade internationella strukturen, där intressegrupperna ofrånkomligen måste finna nya ekonomiska resurser som följd av nedskärningar i försvarsbudgeten. Svenska MIK har till stor del globaliserats, och de inflytelserika krafterna är inte bara nationella utan finns på den internationella arenan. Det militära samarbetet med andra västerländska länder i militär FoU visar på internationaliseringen och den ökade relativa associationen till väst. Frågan är om det svenska MIK globaliserats i den grad att det inte längre kan hävdas vara nationellt, utan präglad av den förändrade världsstrukturen i en sådan utsträckning att det ska ses som internationellt (Ikegami 2013).

För att vidare visa hur de efter krigets slut förändrade internationella villkoren påverkat Sveriges MIK, analyseras följaktligen en av de mest kontroversiella aspekterna i affären: att den statliga myndigheten Inspektionen för Strategiska Produkter (ISP) lämnat ett positivt förhandsbesked om vapenexport till diktaturen Saudiarabien.

ISP är den svenska myndighet som numera i regeringens ställe godkänner ansökningar om export av krigsmateriel. Ett godkännande ska endast lämnas om det finns säkerhets- eller försvarspolitiska skäl för det och att det inte strider mot den svenska utrikespolitiken (Lag [2011: 849]). Utöver denna lag ska ISP följa särskilda riktlinjer i sitt beslutsfattande. Dessa är bland annat EU:s uppförandekod angående vapenexport, i vilken det uttryckligen står att export inte bör ges till länder som är inblandade i internationella konflikter vilka kan befaras leda till väpnad konflikt. Respekten av mänskliga rättigheter i mottagarlandet är också en väsentlig riktlinje för exportgodkännande (Regeringen 2014).

ISP lämnade den 13 juli 2009 ett positivt förhandsbesked om export till SSTI (Dnr 01313/2009). När upplägget med SSTI så småningom lades ner och man istället anlät företaget Grontmij som konsult, lämnade ISP ännu en gång ett positivt förhandsbesked, den 4 juni 2010 (Bodin – Öhman 2014: 239). Utrikesdepartementet (UD) konstaterade redan 2005 att Saudiarabien kränkt de mänskliga rättigheterna och att situationen för kvinnor var särskilt oroväckande (Utrikesdepartementet 2005). Situationen 2011 hade inte förbättrats (ibid., 2011), vilket innebär att ISP vid tidpunkten det positiva förhandsbeskedet lämnades var medvetet om situationen i landet. Därutöver var Saudiarabien i november 2009 i väpnad konflikt med Yemen (Yamani 2009). Thomas Tjäder, ISP:s

säkerhetspolitiska rådgivare, skrev promemoriorna inför prövningarna av känsliga vapenaffärer (Bodin – Öhman, 2014: 197). Han hade ansvar även för Saudiarabien. I en intervju erkänner han att han var medveten om oroligheterna i Yemen, men ändå utelämnade informationen från promemorian (Ekot granskar 2014).

Det råder ingen tvivel om att ISP:s positiva förhandsbesked om export till Saudiarabien går emot Sveriges utrikespolitiska målsättningar. Teorin förklarar motsättningen genom att hänvisa till den förändrade internationella strukturen, där globaliseringen orsakat en internationalisering av vapenindustrin. Detta resulterar i motsättningar mellan det nationella exportregelverket och den faktiska exporten. Genom att lämna större plats åt privata aktörer, både nationella och internationella, har statsledningens inflytande konsekvent minskat. Det kan därmed konstateras att den förändrade internationella strukturen varit en påverkande faktor i komplexets förändring. Intressegruppernas egenintressen tycks konsekvent ha tagit en mer ekonomisk riktning till följd av globaliseringen, vilket åskådliggörs både i rationaliseringen av FOI:s verksamhet och ISP:s positiva exportbeslut. Emellertid har vi i fallet inte hittat några indikatorer på en ökad kommersialisering. Det antyder rimligen att kommersialisering ännu inte är lika relevant för den svenska försvarsindustrin som internationaliseringen är.

Sedan autonomi minskat konstaterar teorin att Sverige blivit mer relativt associerat. Emellertid visar inte empirin att ett ökat beroendeförhållande till väst, utan till andra stater med goda ekonomiska förutsättningar. Teorin har därmed svårt att förklara beroendeförhållandet med autonomibegreppet. Tidigare har man kunnat ha en extensiv vapenindustri på grund av neutralitetspolitiken. Eftersom landet nu måste anpassa sin politik till rådande förhållanden, det vill säga globalisering av industrin och minskad politisk autonomi, kan politiken komma att bli betydligt mer allierad med rådande beroendeförhållanden i det internationella systemet. Konsekvenserna för MIK skulle kunna vara ett ännu större inflytande för internationella respektive privata nationella intressegrupper i försvarsindustrin. Med ett mindre strikt regelverk skulle företag i försvarsindustrin exportera mer och därmed kunna utnyttja sitt nyvunna ekonomiska inflytande för att påverka utfallet i det politiska beslutsfattandet i ännu större omfattning. Början till en sådan trend kan redan urskiljas i analysen, vilket leder till slutsatsen att svenska MIK sedan början av 90-talet förändrats av globaliseringen och tycks avsevärt ha minskat statsledningens inflytande i försvarsindustrin. I vilken utsträckning statens inflytande minskat analyseras i dimension två.

3.3 Analys av samhälleliga förhållanden

Syftet med att analysera dimension två är att åskådliggöra vilka och hur olika intressegrupper lyckas mobilisera politisk makt och därmed påverkar det politiska beslutsfattandet (Ikegami 1992: 16). För att lyckas med detta är det nödvändigt att ta hänsyn till de strukturella förändringarna i dimension ett. Det är nämligen dessa

förändringar som avgör hur mycket inflytande olika intressegrupper lyckas mobilisera i det militärindustriella komplexet (ibid. 1992: 31). De slutsatser vi kommit fram till i vår analys av de strukturella förhållandena är att intressegrupper inom försvarsindustrin fått ett ökat inflytande som ett resultat av den globaliseringsprocess som skakat den internationella strukturen (ibid. 2013:449). Med detta sagt vill vi driva en tes om att det svenska militärindustriella komplexet numera är präglad av det som kallas företagskorporatism istället för socialkorporatism, som ett resultat av statsledningens minskade intervention i försvarsindustrin. Graden av statlig intervention i samhället öppnar upp kanaler för andra sociala krafter, vilket i sin tur är avgörande för vilken maktrelationer som bildas, d.v.s. vilken typ av korporatism som tar sig uttryck i det militärindustriella komplexet (ibid. 1992: 32). Återigen bör påminnas att vi i likhet med Ikegami ser staten som en konstellation av olika intressegrupper. Det kan således finnas myndigheter och departement eller enskilda politiker som kan ha inflytande över statsledningens beslut (ibid. 1992: 24).

För att kunna avgöra graden av statens intervention i försvarsindustrin, ämnar vi bemöta två sammanlänkade frågeställningar: 1) vem äger den svenska försvarsindustrin? 2) vem står för hanteringen av den svenska försvarsindustrin? Vilka aktörer finansierar, planerar produktion och säljer vapen i den svenska försvarsindustrin (Ikegami 1992: 68). För att besvara dessa frågor, och för att kunna se om det skett en förändring, måste hänsyn till den historiska bakgrunden tas om hur den svenska försvarsindustrin utvecklats. Det är genom att studera denna utveckling som vi kan avgöra vilka sociala krafter som påverkar staten i dess beslutsfattande i den svenska försvarsindustrin, och därmed vilken typ av korporatism som tar sig uttryck i det svenska militärindustriella komplexet. Genom att besvara dessa frågeställningar med utgångspunkt från historien, vill vi bevisa att maktkonstellationen av intressegrupper i det svenska MIK förändrats. Den präglas numera av företagskorporatism istället för socialkorporatism, d.v.s. att stora privata försvarsföretag fått ett ökat inflytande i statens beslutsfattandeprocesser (ibid. 1992: 120).

Socialdemokraternas obrutna maktinnehav från 1932-1976 (Stiernstedt m.fl.: 2011), har haft en stor betydelse för det svenska militärindustriella komplexets härkomst och utveckling (Quistbergh 2010). Under deras år vid makten, satsades stora delar av statens budget på den offentliga sektorn, och därmed även indirekt på försvaret. Genom statens omfattande kontroll över den offentliga sektorn, kontrollerar statsledningen en relativt stor del av den svenska nationalekonomin (Ikegami 1992: 53). Som ett resultat av de stora strukturella förändringar i världspolitiken som andra världskriget gav upphov till, tvingades Sverige utveckla en självständig och tekniskt avancerad vapenindustri, vilket även utgjorde en stark grund för den svenska neutralitetspolitiken. Staten fick ingripa och leda försvarsindustrin mot modernisering genom att 1) förstärka och expandera privata vapenföretag som Bofors 2) få fler privata företag att producera vapen, såsom Hägglunds & Söner 3) skapa större och mer effektiva militärproducerande företag genom att blanda flera mindre företag, t.ex. Saab 4) skapa statligt ägda

försvarsföretag, såsom Förenade Fabriksverken (ibid 1992: 69-70). Tack vare den svenska försvarsindustrin modernisering och utveckling, lyckades Sverige förbli ett politiskt autonomt land i det oroliga internationella systemet (ibid 1992: 30). Vid slutet av andra världskriget hade Sverige skapat Försvarets Forskningsanstalt, FOA, föregångaren till FOI, och investerade stora summor i militär forskning och utveckling. Expanderingen och moderniseringen av den svenska försvarsindustrin utgör grunden för det svenska militärindustriella komplexets mest basala drag (ibid 1992: 69-70).

Sedan Socialdemokraterna kom till makten på 30-talet, har välorganiserade fackförbund lyckats mobilisera politisk makt i det politiska beslutsfattandet då dessa utgör partiets stora väljarbas. Genom förhandlingar mellan arbetsgivare och arbetstagare, har även fackförbunden ett visst inflytande över försvarsindustrin. Andra världskriget kommer att förstärka denna maktkonstellation som består av ett ingående samarbete mellan den Socialdemokratiska statsledningen, försvarsindustrin och fackförbund (Ikegami 1992: 49-50). Socialkorporatism utgörs således av fackförbundens förmåga att mobilisera politiska resurser i det politiska beslutsfattandet (ibid. 1992: 30). Frågan är om socialkorporatismen överlevt?

Frammot slutet på kalla kriget började statens förmåga att kontrollera samhället undergrävas, både på det ekonomiska och det politiska planet (Ikegami 1992: 110). Stora privata försvarsföretag började redan på 80-talet, söka internationella samarbeten för att kunna upprätthålla den svenska försvarsindustrins militära forskning och utveckling (ibid. 1992: 110). Denna process förstärktes vid kalla krigets slut: det förändrade säkerhetspolitiska läget i omvärlden och den svenska finanskrisen på 90-talet, ledde till stora nedskärningar i försvarsbudgeten samt en mindre betydelsefull inhemsk efterfrågan på vapen (ibid. 2013: 437). Genom att anpassa sig till globaliseringsprocessen, lyckades den svenska försvarsindustrin hitta nya handelspartners, och därmed rädda sin verksamhet och den svenska militära forskningen och utvecklingen (ibid. 2013: 449). Detta hade emellertid inte varit möjligt utan statens kontakter med andra länder och statens marknadsföring av svenska militärprodukter i internationella sammanhang. Likaså är staten beroende av svensk försvarsindustri eftersom denna genererar exportintäkter och fungerar som en statusmarkör utomlands (Rosén 2012). På officiella statsbesök utomlands har ofta försäljning av diverse svensk försvarsmateriel kommit upp på dagordningen. Exempelvis åkte Göran Persson på ett officiellt besök till Thailand 2004 i hopp om att kunna sälja svenska Jas Gripen (Quistbergh 2010). Staten, framförallt när den är ledd av socialdemokraterna, och försvarsindustrin har alltså med tiden utvecklat ett ingående samarbete med varandra när det kommer till svensk militär FoU. Detta baserat på bägge parternas gemensamma intresse: främja svensk högteknologisk utveckling inom militär forskning och utveckling (Ikegami 2013: 436). Trots att försvarsindustrin inte längre är beroende av staten ur ett ekonomiskt perspektiv, är den beroende av det samarbete som utvecklats.

Sammanfattningsvis kan man se att statens intervention i försvarsindustrin eroderats som ett resultat av att svensk försvarsindustri blivit ekonomiskt

självständig från staten. Staten har numera svårt att mobilisera politiskt stöd från arbetskraften inom försvarsindustrin eftersom de stora svenska försvarsföretagen är numera av en multinationell karaktär: den största delen av arbetskraften är utspridd utomlands (Ikegami 1992: 120). Fackförbunden, en viktig väljarbas för socialdemokraterna, uppfattas således som allt mindre inflytelserika över staten när det kommer till frågor angående svensk försvarsindustri (ibid. 1992: 110). Det är numera endast stora privata försvarsföretag i Sverige som lyckas påverka staten, och framförallt den socialdemokratiska regeringen (ibid. 1992: 120). Denna förändring i det svenska militärindustriella komplexets maktkonstellation stöder vår tes: svenska MIK präglas numera av företagskorporatism.

Det är även värt att nämna att det inte enbart är de privata företagen i försvarsindustrin som tvingats klara sig på egen hand när det kommer till finansieringen av verksamheten. Även myndigheter har fått lida av kraftiga nedskärningar i budgeten. Totalförsvarets forskningsinstitut FOI tvingades söka utländska finansiärer för att rädda myndighetens verksamhet när det stod klart att försvarsminister Leni Björklund gått med på regeringens förslag om att en tredjedel av FOI:s verksamhet skulle bort (Bodin - Öhman 2014: 159). Att FOI tvingats hitta handelspartners utomlands, undergräver ytterligare svenska statens kontroll över svensk militär forskning och utveckling.

Som ett resultat av att de förändringar som ägt rum i den strukturella och samhällsliga strukturen, har statens kontroll över den svenska försvarsindustrin och myndigheten FOI eroderats. Dessa intresseaktörer står under den ständiga pressen att hitta nya handelspartners utomlands för att garantera bägge verksamheters överlevnad. Saudiaffären åskådliggör således ett tydligt ekonomiskt intresse hos, å ena sidan den svenska försvarsindustrin som i fallet Saudiaffären består i princip bara av Wallenbergägda företag, och å andra sidan myndigheten FOI. Det föreligger även ett ekonomiskt intresse hos staten, i sin helhet, eftersom ett avtal med Saudiarabien garanterar stora exportintäkter vilka gynnar svensk ekonomi. Hur mycket politiskt inflytande dessa intresseaktörer lyckas mobilisera, och exakt vilka individer det gäller, kommer vi att undersöka i vår analys av dimension tre.

3.4 Analys av politiska processer

I analysen av de samhällsliga förhållandena i det svenska MIK, kommer vi fram till att privata företag inom försvarsindustrin fått ett ökat betydande inflytande över staten. Denna sociala kraft tar sig uttryck i form av företagskorporatism och är ett resultat av den förändrade internationella strukturen som vi beskriver i vår analys av de strukturella förhållandena (Ikegami 1992: 30-31). Sveriges MoU-avtal med Saudiarabien är avgörande för vilka aktörer som blivit inblandade i Saudiaffären. Med hänsyn till praktiska begränsningar har vi gjort ett urval av händelser under perioden 2005-2008. Det politiska beslutfattandet i detta fall åsyftar dels uppkomsten av MoU-avtalet och dels det positiva förhandsbeskedet om export till Saudiarabien som myndigheten ISP lämnade till SSTI den 13 juli

2009. För att kartlägga de politiska processerna kartläggs vilka individer från vilka intressegrupper som haft inflytande i förloppet som föregick det politiska beslutsfattandet. Vi vill här erinra läsaren om att samtliga informella möten och kontakter varit omöjliga att komma över, vilket troligen påverkat resultatet av analysen. Emellertid anser vi att det material vi överkommit skapar ett tillräckligt brett underlag för att kunna ge en rättvis och realistisk bild av vem som haft inflytande.

2005 skrev Sverige under ett samförståndsavtal med Saudiarabien om militärt samarbete. Det som är utmärkande för just detta MoU-avtal är att det, till skillnad från andra MoU-avtal som Sverige undertecknat, är oerhört omfattande och detaljerat enligt Urban Ahlin (Bodin – Öhman 2014: 99-100). I artikel 1 i avtalet står det att ”syftet med samförståndsavtalet är att identifiera och utvidga huvudområdena för det militära samarbetet mellan parterna i fråga om militära system och försvarsmateriel, logistik, utbildning, teknologiöverföring, forskning och utveckling samt erfarenhetsutbyte inom områdena underhåll och militär sjukvård”. Avtalet fortsätter med att specifikt förklara hur länderna kommer att samarbeta inom de olika områdena. Det är även värt att nämna att det, redan i MoU-avtalet, tydliggjorts att Totalförsvarets forskningsinstitut FOI och behöriga institutioner i Saudiarabien kommer att samarbeta inom området för forskning och utveckling (SÖ 2005: 59). Frågan är hur detta omfattande avtal kommit till. Vilka intressegrupper eller personer ligger bakom detta politiska utfall?

Somliga av Bodin och Öhmans källor har hävdat att den socialdemokratiska regeringen skrivit under samförståndsavtalet med Saudiarabien för att hjälpa Wallenbergföretagen Saab och Ericsson att sälja radarsystemet Erieye (Bodin – Öhman 2014: 89). En kanske inte helt tokig förklaring då vi tidigare i uppsatsen visat att socialdemokraterna i tidigare skeenden hjälpt marknadsföra och sälja svenskt krigsmateriel på officiella statsuppdrag (Quistbergh 2010). Företagen Saab och Ericssons försök att sälja Erieye till Saudiarabien går ganska långt tillbaka i tiden. Bodin och Öhman har lyckats hitta promemorior och förhandsbesked från sent 90-tal angående den potentiella affären (Bodin – Öhman 2014: 446). Det har under en längre tid funnits personer som rest ner till Riyadh i syfte att försöka få Saudiarabien att köpa radarsystemet Erieye. Michael Cadier, en före detta pilot, flyttade till Riyadh och blev snabbt vän med Gormollah Al-Zahrani, chef för den enhet som ansvarade för Saudiarabiens luftövervakning och således en viktig person att vinna över om Erieyeaffären skulle gå igenom (ibid.: 105-106). Den f.d. flygvapenchefen Kent Harrskog gjorde även han många resor ner till Riyadh i syfte att sälja Erieye. Detta ingick i hans arbetsuppgifter som ”Special advisor”, en nästintill fri roll under den socialdemokratiska statssekreteraren Jonas Hjelm (ibid.: 109).

Efter många års lobbande, fick Sverige audiens hos kungahuset i Saudiarabien 2003. Tillsammans träffade Kent Harrskog och Jonas Hjelm Saudiarabiens vice försvarsminister Khaled bin Sultan, den person som svenska ambassaden i Riyadh identifierat som allra viktigast att vinna över om någon affär skulle bli av. Vid mötet krävde den saudiske prinsen att i gengäld för att affären genomförs, skulle Sverige ge Saudiarabien tillgång till svensk militärteknologi (Bodin – Öhman

2014: 112). Efter audiensen utsågs en delegation i varje land till att förhandla fram ett MoU-avtal för att garantera svenskarnas löfte om teknologiöverföring i gengäld mot att Erieyaffären genomförs. Trots den långa och omfattande kravlistan från den saudiska delegationen, vek sig den svenska delegationen ledd av Kent Harrskog platt för kraven. Det viktigaste var att Erieyaffären gick igenom. Några månader efter att MoU-avtalet hade tecknats, köpte Saab upp Ericssons dotterbolag Ericsson Microwave som ägde rättigheterna till Erieye, vilket gjorde Wallenbergföretaget till ensam intressent i affären med Saudiarabien. Runt samma tidsperiod meddelade Kent Harrskog och Jonas Hjelm sina respektive övergångar till Wallenbergföretaget Saab (ibid.: 116-117, 120-121).

MoU-avtalet är således ett klockrent exempel på hur svensk försvarsindustri pressar för att politiker ska öppna upp för nya marknader och tillåta export till länder som tidigare inte fått köpa svenskt krigsmateriel (Bodin- Öhman 2014: 100). För att ytterligare undersöka vilka exakta aktörer som haft inflytande i det politiska beslutsfattandet, analyseras nedan bildandet av SSTI och exportgodkännandet ISP lämnade till bolaget.

I baksätet av en saudisk taxi i maj 2008 föddes idén om ett bulvanföretag (Bodin – Öhman 2014: 290-303). I intervjuer med Madelene Sandström och Staffan Näsström framkommer det att affärsmannen Michael Cadier, som försökt sälja in Saabs radarsystem Erieye till sauderna, på ett papper skissade upp idén om bulvanföretaget (ibid.: 106). Ett privat företag skulle åta sig byggandet av själva fabriken, medan FOI formellt skulle agera som konsult (ibid.: 301-303). Därmed skulle inte ett godkännande av ISP vara nödvändigt och FOI:s formella roll skulle bli så reducerad som möjligt (Looström, 2008). Emellertid skulle de inblandade parterna veta att bulvanföretaget Swedish Security and Technology Innovation (SSTI) rent praktiskt fungerade som en av myndighetens avdelningar (Bodin – Öhman 2014: 310). Väl bildat konstaterades i ett dokument att SSTI var ett "fristående, privatägt svenskt företag, men det har genom flera personer en koppling till FOI" (Anläggning för produktion av motorer till antitankvapen [AT-vapen]). Under informella möten, som bilfärden och diverse krogbesök, diskuterades upplägget friskt. Madelene Sandström träffade den 10 juni 2008 sina medarbetare Helena Bergman och Jan Pettersson på en krog i Stockholm och konstaterade att Dick Sträng, som tidigare haft nära förbindelser med sauderna i ärendet, skulle få i uppdrag att bilda bolaget (ibid.: 310-311).

Dessa informella möten och kontakter åskådliggör processen bakom bildandet av SSTI och vilka intressenter som nyttjade sitt inflytande i frågan. Framför allt generaldirektör Madelene Sandström, vars visioner om en beställningsökning av FOI:s tjänster dominerat agerandet, utnyttjade sitt politiska inflytande som följde med posten som generaldirektör för myndigheten. Också Dick Sträng och Helena Bergman, två högt uppsatta tjänstemän, nyttjade enligt teorin sina positioner för att realisera FOI:s intressen. Dessa intressen, präglade av internationalisering och Sveriges minskade autonomi i det internationella systemet, baseras i hög utsträckning av ekonomiska aspekter. Mångmiljarduppdraget måste garanteras,

vilket ledde generaldirektören till att begrunda alternativ för att minska FOI:s opassande iblandning i affären.

Från ett mejl tjänstemannen på försvarsdepartementet Cecilia Looström skickat den 26 juni 2008, framgår hur arbetet med vapenfabriken under ett möte planerats fortskrida och vilka aspekter som var särskilt känsliga och bör åtgärdas. Mejlet skickades till Johan Raeder på försvarsdepartementet, Dag Juhlin-Dannfelt på UD, ISP:s generaldirektör Andreas Ekman Duse och Torgny Carlsson på FOI. Saudiarabien hade uppfattat Sverige som tveksamt till samarbetet och den senare parten förklarade hur byggandet av vapenfabriken i princip inte skulle vara möjligt rent lagligt för en svensk myndighet. Man ville reducera FOI:s roll i samarbetet genom att involvera en tredje part (Looström, 2008). Det tidigare diskuterade bulvanföretaget blev den slutgiltiga lösningen på problemet.

I mejlet framkommer bland annat att Andreas Ekman Duse, som generaldirektör har ensam beslutsrätt i ärenden om vapenexport, inte bara närvarat vid mötet utan också deltagit i diskussionerna kring upplägget om en tredje parts inblandning. Han hade indikerat att han mycket troligtvis skulle godkänna det. Tidigare hade ISP, med Jan-Erik Lövgren som generaldirektör, inte varit lika positivt inställt och tvingat FOI att dra tillbaka sin ansökan om exporttillstånd. Bodin och Öhman drar slutsatsen att någon från regeringskansliet måste ha fått Ekman Duse att ändra inställning. Dessutom hade generaldirektören blivit utsatt för påtryckningar av UD:s kabinettssekreterare Frank Belfrage, som själv varit aktivt inblandad i diskussionerna med Saudiarabien om Erieye vilka föregått MoU-avtalet och vars bror hade mycket starka kopplingar till Wallenbergfären (Bodin – Öhman 2014: 357-358). Påtryckningarna kom från två intressenter: en eller flera statsrepresentanter som till varje pris ville rädda avtalet av politiska eller ekonomiska skäl, och en person med kopplingar till både staten och industrin som lobbade för Erieyeförsäljningen som gett upphov till själva MoU-avtalet.

Mejlet och de informella mötena åskådliggör den framväxande företagskorporatismen i militärindustrin och kartlägger företag och myndigheters växande inflytande. De sociala krafter som av empirin tycks ha fått inflytande i det positiva förhandsbeskedet är huvudsakligen myndigheterna FOI och ISP, men också det privatägda företaget Saab. Alla intressegrupper representerades av en eller flera enskilda personer som med sitt politiska eller ekonomiska inflytande lyckats påverka ISP:s beslut. I synnerhet Saab, vars intressen representeras av Michael Cadier och Frank Belfrage, tycks ha utnyttjat sitt inflytande för att försöka driva igenom en Erieyeaffär. Affären skulle inte bara gynna Saab, utan också den svenska ekonomin. Att påverka det politiska beslutsfattandet var således en kanal för att uppfylla företagets finansiella egenintresse, som slutligen skulle främja regeringens intresse att gynna den svenska ekonomin.

Regeringsbeslutet FÖ:2008/3004/MIL, i vilket SSTI benämns vara projektledare, behandlades i ett regeringssammanträde den 20 november 2008. Viktiga ministrar var vid mötet närvarande, som Fredrik Reinfeldt och Sten Tolgfors (Bodin – Öhman 2014: 273-274). Regeringen var alltså fullt medveten om upplägget med bulvanföretaget. Enligt teorin är staten fortfarande huvudaktör eftersom den måste godkänna stora vapenavtal. Analysen har redovisat vilka

intressenter som försökt realisera sina intressen genom att påverka beslutsfattandet angående bulvanföretaget och exporttillståndet. Ett samarbete mellan de olika aktörerna i Sveriges MIK är fortsatt aktuellt, och vad analysen visat är att företag och myndigheter med egna intressen påverkat den politiska beslutsprocessen i godkännandet av SSTI:s exportansökan och slutligen regeringens godkännande av upplägget.

4 Resultat

4.1 Resultatredovisning

Huvudfrågeställningen som ställdes i början av uppsatsen och vilken vi genom vår analys ämnat besvara genom en kvalitativ teoriansvändning lyder:

- Hur återspeglas förändringen av Sveriges militärindustriella komplex i Saudiaffären?

Efter att ha analyserat samtliga dimensioner av det militärindustriella komplexet kommer vi fram till att Saudiaffären i sin helhet ganska bra reflekterar de förändringar som ägt rum i det svenska MIK. Resultatredovisningen av de tre dimensionerna nedan besvarar frågeställningen. I synnerhet en uppkomst av företagskorporatism noteras, liksom den av globaliseringen orsakade exporten och utökandet av internationella aktörer i det svenska komplexet. Gällande underfrågeställningen besvarades den genom i synnerhet den andra och tredje dimensionen, där vi konstaterar att särskilt individer som representerar företagsintressen fått ökat inflytande.

Gällande teorins överensstämmelse med empirin har dimensionerna i stort sett lyckats förklara fallet. De strukturella förhållandena, vilka enligt teorin präglades mycket av globalisering, speglas tydligt i fallet. I empirin noterades i synnerhet internationaliseringen och den ökade motsättningen mellan de formella riktlinjerna för vapenexport och den faktiska vapenexporten. Relativ association är ett begrepp som inte noteras ha någon större relevans och som inte heller förklarar Sveriges ökade beroendeförhållande till icke-västerländska militärmakter. Också kommersialiseringen, vilken vi drar slutsatsen inte har haft någon särskilt betydande roll i Saudiaffären, saknas i empirin. Avsaknaden av dessa aspekter i empirin kanske talar till nackdel för teorin, men det bör emellertid noteras att konceptet om en relativ association baseras på den hegemoniska världsordning som präglade det internationella systemet under kalla kriget. Att hävda att världsordningen är hegemonisk anser vi vara problematiskt för den politiskt ofärgade ställning vi önskade ta i analysen.

Även de samhälleliga förhållandena, där tendensen vi benämner företagskorporatism urskiljs, förklaras utförligt av teorin. Genom en beskrivning över tiden av hur sociala krafter, som ett resultat av de rådande strukturella förhållandena, lyckas mobilisera politiska och ekonomiska resurser, har vi lyckats åskådliggöra tydliga samarbetsmönster. Vår tes om att samarbetsmönstret mellan

intressegrupper numera utmärks av företagskorporatism istället för socialkorporatism, är även tydligt i vår fallstudie Saudiaffären: företaget Saab var med och lobbade fram ett samförståndsavtal med Saudiarabien för att garantera att Erieyeffären roddes i land. Således har Saab, ett stort privat företag, lyckats påverka statens politiska beslutsfattande.

När det kommer till den tredje dimensionen, var denna i mycket stor utsträckning beroende av vårt antagande att enskilda individer kan påverka ett politiskt beslut. Då Ikegamis teori om det militärindustriella komplexet ämnar åskådliggöra ett långvarigt samarbetsmönster mellan olika intressegrupper, missar hennes teori att fånga upp och förklara inflytelserika individer och deras roll i vårt enskilda fall. Efter att ha analyserat hur det svenska MIK tar sig uttryck i vår fallstudie Saudiarabien, framkommer det tydligt att individer kan ha en nyckelroll i de politiska processerna. Ett tydligt exempel är Kent Harrskog och Jonas Hjelm som, under sin tid som regeringstjänstemän i tjänst för socialdemokraterna, lobbade för Saab i syfte att få Saudiarabien att köpa radarsystemet Erieye. Det är värt att begrunda att individer således kan tillhöra två intressegrupper samtidigt, vilket gör dem till en unik aktör i det militärindustriella komplexet. Slutligen bör man emellertid ha i åtanke att individers inflytande i MIK är kortsiktiga i jämförelse med intressegrupper inflytande i MIK som vuxit fram som ett resultat av långsiktiga strukturella och samhälleliga förändringar. Det är således svårare att kartlägga individers inflytande i det militärindustriella komplexet, men man kan inte utesluta att en individ kan ha haft ett långvarigt inflytande i MIK. Att teorin förbiser individers påverkansgrad ser vi som dess största brist för applicerbarhet på en fallstudie. Därför rekommenderar vi att framtida undersökningar av det svenska komplexet som ämnar undersöka ett utvalt fall, också utgår från individer som analysnivå.

Sammanfattningsvis är den stora fördelen med Ikegamis tredimensionella analysramverk att det förklarar drivkrafterna bakom komplexet och varför aktörerna har samverkat. Tidigare försök till att förstå sig på det militärindustriella komplexet tenderar att analysera MIK som en upprustningsprocess. I och med det förändrade säkerhetspolitiska läget i omvärlden efter kalla kriget, undergrävs ett sådant ställningstagande eftersom det inte finns en tydlig fiende att balansera sig mot.

Sedan bör man även ha i åtanke att intressegrupperna och deras inflytande i det militärindustriella komplexet inte kan antas vara konstanta. De sociala drivkrafterna i MIK tenderar att bita sig fast över en längre tid men att myndigheten FOI utgör en intresseaktör i det militärindustriella komplexet, som vi kom fram till i vår analys, behöver inte vara en självklarhet om vi hade analyserat en annan fallstudie.

Slutligen vill vi ta upp konceptet egenintresse som utmärker en intressegrupp. Saudiaffären visar på att det inte är självklart att en intresseaktör endast har ett klart och tydligt egenintresse. Staten i Saudiaffären utsätts för en långvarig intressekonflikt mellan konstellationens olika aktörer: å ena sidan vill staten främja mänskliga fri- och rättigheter, vilket utgör en viktig del av dess förda utrikes- och säkerhetspolitik. Å andra sidan har staten även ett ekonomiskt intresse.

5 Referenser

Artiklar

- Andersson, Dag m.fl. 2015. "Sveriges trovärdighet som handelspartner står på spel". *Dagens Nyheter*. 6 mars <http://www.dn.se/debatt/sveriges-trovardighet-som-handelspartner-star-pa-spel-1/> (hämtad 2015-05-05)
- Hammargren, Bitte. 2005. "Saudi vill fördjupa kontakter". *Svenska Dagbladet*. 18 november. http://www.svd.se/nyheter/utrikes/saudi-vill-fordjupa-kontakter_478827.svd (hämtad 2015-05-16)
- Ikegami, Masako. 2013. "The End of a 'National' Defense Industry? Impacts of Globalization on the Swedish Defense Industry" i *Scandinavian Journal of History*, vol. 38, nr. 4, s. 436-457
- Quistbergh, Fredrik. 2010. *Så snurrar vapenkarusellen. Rapport/ Svenska freds- och skiljedomsföreningen*. Stockholm: Svenska freds- och skiljedomsföreningen.
- Rosén, Hans. 2012. "Agrell: Tolgfors ett steg från schack matt". *Dagens Nyheter*. 8 mars. <http://www.dn.se/ekonomi/agrell-tolgfors-ett-steg-fran-schack-matt/?nrdr=true> (hämtad 2015-05-12)
- Rexvid, Devin. 2015. "Regimer förändras inte genom vapenhandel". *Svenska Dagbladet*. 12 mars. http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/regimer-forandras-inte-genom-vapenhandel_4402975.svd (hämtad 2015-05-05)
- Stiernstedt, Jenny, Wijnbladh, Olof och Rosén, Hans. 2011. "Socialdemokraterna - historia och ideologi". *Dagens Nyheter*. 18 april. <http://www.dn.se/nyheter/politik/socialdemokraterna-historia-och-ideologi/> (hämtad 2015-05-12)
- Suhonen, Daniel. 2014. "Så avslöjades den Saudiarabiska vapenaffären". *Aftonbladet*. 26 augusti. <http://www.aftonbladet.se/kultur/bokrecensioner/article19428246.ab> (hämtad 2015-05-05)
- von Schultz, Charlotta. 2004. "Civila order ska försvara hotat FOI". *NyTeknik*. 16 januari. http://www.nyteknik.se/nyheter/it_telekom/allmant/article234200.ece (hämtad 2015-05-17)
- Yamani, Mai. 2009. "Saudi Arabia goes to war". *The Guardian*. 23 november. <http://www.theguardian.com/commentisfree/2009/nov/23/saudi-arabia-yemen-houthi-war> (hämtad 2015-05-15)

Litteratur

- Agrell, Wilhelm. 2002. *Rustningens drivkrafter*. 3 uppl. Lund: Studentlitteratur
- Bodin, Bo-Göran – Daniel Öhman. 2014. *Saudivapen*. Falun: ScandBook AB

- Esaiasson, Peter – Mikael Giljam, Henrik Oscarsson, Lena Wängnerud. 2012. *Metodpraktikan*. 4 uppl. Stockholm: Norstedts juridik
- Ikegami, Masako. 1992. *The Military-Industrial Complex. The Cases of Sweden and Japan*. Aldershot: Dartmouth Publishing Company Limited
- Hagelin, Björn. 1992. Sweden's search for military technology. I Michael Brzoska and Peter Lock (red.). *Restructuring of Arms Production in Western Europe*. Solna: SIPRI.
- Rosen, Steven. 1972. *Testing the Theory of the Military-Industrial Complex*. MER

Hemsidor

- Inspektionen för strategiska produkter. 2012. Control and compliance of dual use products. <http://www.isp.se/sa/node.asp?node=554> (hämtad 2015-05-18)
- Regeringen. Exportkontroll av krigsmateriel. <http://www.regeringen.se/sb/d/16209> (hämtad 2015-05-12)
- Sveriges Radio. 2013. Nyhetspolicy. <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=4540&artikel=5684365> (hämtad 2015-04-26)

Dokument

- Anläggning för produktion av motorer till antitankvapen (AT-vapen). <http://sverigesradio.se/diverse/appdata/isidor/files/83/11985.pdf> (hämtad 2015-05-20)
- Inspektionen för strategiska produkter. Dnr 01313/2009. Tillstånd att tillhandahålla krigsmateriel. Stockholm
- Regeringens skrivelse 2012/13:114: Strategisk exportkontroll 2012 – krigsmateriel och produkter med dubbla användningsområden
- Regeringsbeslut FÖ:2008/3004/MIL
- Samförståndsavtal med Saudiarabien om militärt samarbete. Stockholm den 15 november 2005. <http://beta.regeringen.se/contentassets/a5ebe17191f74ca49f47a28051990ac3/samforstandsavtal-med-saudiarabien-om-militart-samarbete-so-200559> (hämtad 2015-04-02).
- SFS 1992:1300. Lag om krigsmateriel. Utrikesdepartementet.
- Utrikesdepartementet. 2005. *Mänskliga rättigheter i Saudiarabien 2005*. (hämtad 2015-05-12)
- Utrikesdepartementet. 2011. *Mänskliga rättigheter i Saudiarabien 2011*. (hämtad 2015-05-12)

Övrigt

- Ekot granskar, 2014. "Saudivapen del 4: Gav klartecken till vapenexport – trots krig". Sveriges Radio, 15 december.
- Looström, Cecilia. 2008. E-mail 26 juni. <http://sverigesradio.se/diverse/appdata/isidor/files/83/11979.pdf> (hämtad 2015-05-20)